

knjiga za popotnika, saj se v njem omenja tudi Koroška (Qarantra) in njeno mesto *F(il)ah* (*Beljak*) na reki *D(a)rawa* (*Drava*), označeno kot »lepo mesto sredi pokrajine, bogate z vodo in tekočimi rekami«; nato se omenjajo še *Siqlawus* (verj. madž. *Siklós*), *Baduara* (*Budin*), *Bal(i)grata* (*Stolni Beli grad*, madž. *Székesfehérvár*), *I(istr(i)kuna* (madž. *Esztergom*), *Š(u)bruna* (*Sopron*), *G(a)r(a)maš(i)ja* (*Krems*) *Ti(a)lus* (*Titel*), *Nitram* (*Nitra*), *I(fr(a)nkbi(l)la* (< *Francavilla*, *Sremska Mitrovica*), *(A)r(ra)ban(i)ja* ali *(A)r(i)n(i)ja* (antični *Arrabona*). V bibliografiji najdemo tudi podatek, da je H. Eisenstein na podlagi tega pričevanja skušal določiti historično-geografske meje Koroške (*Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes* 83, 1993, str. 83–100).

Paulinyjeva knjiga z bogastvom podatkov iz arabsko-perzijskih spisov kot pogleda »od zunaj« in s sekundarnimi (filološkimi) podatki, zbranimi z različnih koncev in kritično predstavljenimi, kot pogleda »od zgoraj«, odseva neko davno politično-socialno resničnost, ki je brez te knjige ne bi doživeli tako živo in plastično. Ni pretirano zapisati, da to delo ni samo lokalni dosežek slovaške orientalistike, temveč poglobljen prispevek k znanstveni problematiki, hkrati pa mikavno branje tudi za nestrokovnjaka.

Alenka Šivic-Dular

Zdenka Janekovi Römer, **Rod i grad (Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljea)**. Dubrovnik : Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994. 170 strani.

Moderna zgodovinska znanost skuša v zadnjem času pri svojem delu združiti metode in pristope t.i. »nove zgodovine«, ki je pri raziskovanju dala prednost družbenim procesom in strukturam, in dosežke »dogodkovne« zgodovine. Takšen pristop pa je v žarišče raziskovalnega interesa pripeljal posameznika in njegov materialni ter čustveni svet. Temeljno raziskovalno vprašanje, ki se s tem v zvezi postavlja, je vprašanje odnosa med posameznikom in družbo, ki ga obdaja. Srednjeveške družbe so hotele ohraniti varnost in družbeni red. Zaradi tega so vključile posameznika v večplasten sistem skupnosti: na nivoju regije, mesta, stanu, družine, sosredstva, samostana, bratovščine, itd. Vsak človek je bil pripadnik številnih družbenih skupin, saj drugače ni mogel delovati v družbi, urejeni na takšen način.

Med naštetimi družbenimi skupinami pa se, zaradi velikega pomena, ki ga je imela, tako v gospodarskem in političnem življenju kot v ideološkem sistemu srednjega veka, na prvo mesto postavlja družina. Vsem članom družbe, ne glede na stanovsko pripadnost, starost ali spol, je bila družina kot oblika pripadnosti skupna. V predindustrijski družbi je bila prvo in najpomembnejše mesto socializacije posameznika. Podrejena je bila strogim predpisom, ki so zagotavljali kontinuiteto ustaljenih družbenih odnosov, mentalitete in obnašanja. Pripadnost določeni družini je posamezniku po eni strani odpirala možnosti njegovega delovanja v širši skupnosti, po drugi strani pa ga je pri tem omejevala. Organizacija oblasti v srednjeveški družbi je v veliki meri počivala na družini; ta pa je bila tudi temelj proizvodnje in igrala je glavno vlogo pri biološki reprodukciji družbe.

Avtorici raziskave družinskih struktur in odnosov v srednjeveški Dalmaciji so kot osnova pri raziskovanju služili objavljeni viri. Glede na bogastvo gradiva in obilico literature se je v svojem delu morala osredotočiti na Dubrovnik. Kljub temu, da so arhivi ostalih dalmatinskih mest v tem pogledu skromnejši, pa je mogoče na podlagi ohranjenih virov in dosedanjih zgodovinskih raziskovanj, sestaviti sliko vzhodnojadranske mestne družine. Pri tem moramo namreč upoštevati tudi enake in podobne razvoje v socialnem, gospodarskem in političnem življenju, saj so bila dalmatinska mesta poslovno, kulturno in etnično povezana.

Pravo in popolno sliko o vlogi družine v družbi in drugih njenih značilnostih ne dobimo zgolj z analizo normativnih pravnih dokumentov. Do takšnih celovitih spoznanj pride avtorica s primerjavo letih s sodnimi in notarskimi dokumenti. Statuti, ki so nastajali v mestnih občinah (komunah) v 12. in 13. stoletju, so odraz komunalne avtonomije in svobode pri ustvarjanju lastnega pravnega sistema. Predpisi v statutih, ki so regulirali področje družinskega prava, so bili prilagojenim osebnim potrebam komunalne družbe in zaradi so se tega v določenih točkah od mesta do mesta razlikovali. Ne glede na posamezne posebnosti pa so vsi statuti gradili družinsko pravo na skupni osnovi, bili so namreč kombinacija norm

rimsko-bizantinskega, beneškega, slovanskega in običajnega prava. Prav tako pa se je v pravni sistem komunalnih mestnih družb vključilo tudi kanonsko poročno pravo. Na področju družinskega prava je bila vpeljana delitev pristožnosti, in sicer tako, da so premoženjsko pravne odnose reševale mestne oblasti, vsa druga vprašanja pa so bila v pristožnosti škofa.

Ko govorimo o strukturi družine in gospodinjstva, je treba seveda najprej razčistiti pojme različnih tipov družin in njihovih odnosov (enostavna, razširjena in sestavljena družina) in tudi njihovo prisotnost in razširjenost med dalmatinskimi mestnimi družbami. Kvantitativna analiza strukture srednjeveške dalmatinske družine ni mogoča, ker nam majhno število virov ne omogoča pregledov in statističnih obdelav. Zaradi tega je kvalitativna metoda pri raziskovanju družinskih struktur v tem času nepogrešljiva in temeljna. Različni dejavniki, gospodarski, socialni in tudi politični, opozarjajo na določeno strukturo: družbena razslojenost, stremljenja in potrebe posameznih družbenih slojev, posel od katerega skupnost živi (obrt, trgovina, obdelovanje zemlje), produkcija dela, pomen zemljiškega posestva, mortaliteta, nataliteta in plodnost, način dedovanja premoženja, pomen roda in rodbinskih vezi, pravni status osebe. Če bi zanemarili takšen način raziskovanja, pa bi ostali na tleh dolgočasnega in formalnega pristopa k zgodovini.

Enostavna družina je bila mnogo bolj razširjena med pripadniki nižjih družbenih slojev, predvsem med obrtniki in majhnimi trgovci. V njihovih družinah je bilo namreč življenje in delo povsem drugače organizirano kot v bogatih meščanskih in plemiških družinah. Predvsem odločilno je dejstvo, da so obrtniki in majhni trgovci živeli izključno od lastnega dela in ne od dednega premoženja. Jedro takšne družine je predstavljal zakonski par, ki je skupaj vzgajal svoje otroke. Zunaj privatnega doma pa sta igrala veliko večjo vlogo občutka pripadnosti stroki (bratovščinam) in sosedstvu, in ne toliko sorodstvene vezi.

Sestavljena družina je bila tipična predvsem za tiste socialne skupine, katerih obstoj je bil v prvi vrsti odvisen od zemljiške posesti. Torej tako za poljedelce kot za patricijate in premožne trgovce, ki so s svojim dobičkom kupili zemljo. V vseh teh primerih je želja po nedeljivosti zemljiške posesti, pri poljedelcih tudi potreba po delovni sili, pripeljala k temu, da se je pod isto streho združila ena velika družina. Pri višjih družbenih slojih je bil to tudi družbeni ideal, saj je sestavljeno gospodinjstvo zagotavljalo pripadnikom bogatejših družin vzpon po gospodarski in družbeni lestvici. Nerazdeljena družina je veliko lažje obdržala svoje nepremičnine, razpolagala je z večjo vsoto denarja, ki ga je lahko vlagala v posle in trgovino, poleg tega pa sta jim bogastvo in številčnost zagotavljala tudi politični uspeh. Družine z izrazito gospodarsko funkcijo so varovale obstoj posameznika v družbi, v kateri je posameznik lahko napredoval samo kot sestavni del večje skupine. Takšna skupnost je bila uspešna tudi zaradi osebnih odnosov, ki so temeljili na avtoriteti in hierarhiji. Ti so po eni strani omejevali posameznika, a po drugi, utrjevali moč skupnosti. Gospodinjstvo so sestavljali oče, mati, sinovi, snahe in neporočene hčerke. Po smrti očeta pa so skupnost nadaljevali združeni sinovi.

Tradicionalne družbe so poznale tri tipe sestavljenih družin, in sicer skupnost očeta in sinov, skupnost bratov in zadrugo. V strukturi dalmatinskih mestnih družb v srednjem veku pa sta prisotni samo prvi dve obliki.

Skupnost očeta in sinov je nastala s poroko vsakega sina, ki je s tem v očetovo hišo prinesel nevestino doto. Oče je lahko skupnost v posebnih okoliščinah kadarkoli razpustil, medtem ko sinovom to ni bilo dovoljeno (oče jih je lahko v tem primeru razdedinil). Sinovi so svojo popolno neodvisnost dosegli šele s smrtjo očeta. Pravni sistem Dubrovnika je skušal krepiti sestavljene družine z omejevanjem pravic sinov pri razpolaganju z družinskim premoženjem, tako da je v času obstoja skupnosti oče razpolagal tako s patrimonijem kot tudi z dotami svojih snah. Iz notarskih in sodnih dokumentov lahko razberemo, da so bile v vsakodnevnem življenju prisotne stalne težnje po spremembi te strukture. Vendar pa je, kljub morebitnim nesoglasjem v skupnosti, želja po lastništvu nad premoženjem najpogosteje povzročila razpad takšnega gospodinjstva šele po očetovi smrti. Na podlagi pričujočih podatkov lahko sklepamo, da so takšne družine ponavadi združevale tri generacije najbližjih sorodnikov po direktni moški liniji. Ženska je postala s poroko članica moževe oziroma tastove družine.

Skupnost bratov (fraterna) je v dokumentih veliko bolj prisotna kot zgornja. To pa zaradi tega, ker je nastala na podlagi svobodne volje in odločitve bratov ali pa zaradi obveze starejših bratov, da ostanejo z mlajšimi do polnoletnosti. Poleg tega so bratje pogosto sklepali posle in dogovore skupaj, medtem ko je v skupnosti očeta in sinov to v glavnem počel oče. Predpostavka za povezovanje članov v

skupnosti bratov je bilo skupno stanovanje, združevanje dobrin in gospodarsko dejavnost članov v korist celotne družine. Skupnost je zajemala brate, njihove žene, sinove in snahe. Posebna zanimivost v dubrovniških aristokratskih fraternah je bila določena delitev dela, kar je omogočalo maksimalno učinkovitost tako posameznika kot cele skupnosti. Starejši bratje so ponavadi ostajali v mestu, opravljali svoje službe, skrbeli za svoje družine in posest ter investirali v posle, medtem ko so mlajši člani potovali in trgovali v korist družbe. Bogatejši meščani so sledili temu vzorcu. Statutarno pravo potrjujejo življenjsko dobo takšnih skupnosti vsaj do polnoletnosti vseh bratov. S tem je bil obstoj mladoletnih zaščiten. Vezi znotraj takšne skupnosti so bile zelo majave in so se lahko v vsakem trenutku pretrgale, kar pa je značilno za Dalmacijo in Hrvaško primorje.

Poseben problem predstavljajo družine služinčadi. Predpisi v dalmatinskih mestnih statutih kažejo, da so bili moški in ženski služabniki ter tudi vajenci člani gospodarjeve družine. S tem pa so bili podrejeni očetu družine. Zelo malo je poznanega o njihovi lastni družinski strukturi, razen tega, da je nastala in živela pod gospodarjevim nadzorstvom.

Na oblikovanje dalmatinskih srednjeveških družin so imeli pomemben vpliv tudi različni demografski dejavniki. Družine so same izoblikovale demografsko politiko. V statutih in predpisih mestnega sveta niso namreč niti z eno samo besedo omenjeni demografski ukrepi in nasveti, ki bi se nanašali direktno na družino. Zelo visoka mortaliteta in velike demografske krize so prisilile družine, da so se temu prilagodile in poiskale najboljše rešitve za svoje preživetje. Zaradi velike umrljivosti otrok in mladoletnikov, je zelo majhno število otrok preživelo puberteto. Ravnotežje je bilo mogoče vzpostaviti samo z visoko nataliteto, še posebej je bila številčnost pomembna pri aristokratskih družinah, saj je bila od nje odvisna tudi gospodarska in politična moč rodu. Bogastvo je bilo zelo pomemben dejavnik, ki je vplival na notranjo strukturo družine in njeno številčnost, saj so revnejše družine zavestno omejevale število otrok. Vzrok temu pa ni bilo samo pomanjkanje sredstev, ampak tudi potreba po ženski delovni sili (ženske iz višjih slojev niso delale in plačevale so dojitve, da so lahko pogosteje rojevale).

Poseben problem v strukturi družine so predstavljali tudi številni izvenzakonski otroci, ki so bili zelo redko člani očetovega gospodinjstva. Vendar pa so očetje večkrat v svojih oporokah skrb za svoje nezakonite otroke nalagali soprogam ali zakonitim potomcem.

Zelo pomembna za demografski proces je bila tudi starostna struktura gospodinjstva; dosežek polnoletnosti, primerna starost za poroko in tudi povprečna življenjska doba.

Na strukturo družine so vplivale okoliščine (družbene, gospodarske in demografske, politične, specifične in splošne), v katerih je družina živela. Zaradi tega je treba posebej poudariti istovrstnost različnih oblik. To pomeni, da je posameznik v času svojega življenja lahko živel tako v sestavljeni kot enostavni družini. Nov cikel se je najpogosteje začel s smrtjo očeta in takrat so bile odprte možnosti za strukturiranje novih družin. Vendar pa so te spremembe povzročali dejavniki kratkega diha, medtem ko se v dolgem časovnem obdobju (ves srednji vek) pogled posameznih družbenih skupin na potrebe in razumevanja okrog tega vprašanja ni popolnoma nič spremenil.

Gospodarska funkcija srednjeveške družine in po njej oblikovana struktura sta vplivali tudi na izoblikovanje odnosov znotraj družinske skupnosti, medtem ko čustvene vezi niso bile pomembne niti za obstoj družine niti za notranje ravnovesje. Vendar je narava ohranjenih virov takšna, da o čustvenem življenju družine ne moremo povedati veliko. Nekaj splošnih značilnosti pa lahko razberemo iz oporok, sodnih spisov, odredb kanonskega prava in v vrsticah posameznih določb mestnih statutov.

Družinski odnosi so se oblikovali na treh nivojih: na nivoju zakonskega para, družine in rodbine. Zelo pomembno je poudariti, da sta na odnose v družini v veliki meri vplivala cerkveno pravo in morala, kar pa je povzročilo do neke mere spremenjeno držo do žensk in otrok. Zakonska zveza je bila veliko manj cenjena kot nekatere druge vezi (še posebej vez med očetom in sinom), ampak je kljub temu imela zelo pomemben vpliv na oblikovanje odnosov znotraj družine. Zakonske odnose je reguliralo cerkveno pravo, medtem ko je bilo statutarno pristojno za področje premoženja. Cerkevna politika je v srednjem veku vodila k večji sakralizaciji zakonskih odnosov, kar je povzročilo konflikt med kanonskimi zakonskimi določbami, ki so gledale na poroke kot na dogovor med zakoncema, in poročno politiko višjih družbenih slojev, ki so imeli poroko za posel. Najpomembnejše je bilo vprašanje dote in vzpostavitev pomembnih vezi z močnimi, bogatimi in politično vplivnimi rodbinami. Zaradi tega takratna družba ni mogla sprejeti možnosti, da bi se lahko med seboj poročali člani različnih družbenih slojev, saj bi to ogrozilo obstoječi družbeni red, ki je bil temelj mestne uprave. To pa je povzročilo – še posebej v

Dubrovniku – ogromno število zunajzakonskih zvez in s tem tudi veliko število nezakonskih otrok. Člani nižjih družbenih slojev pri porokah niso bili podrejeni družinskemu diktatu. Poročali so se po lastni volji in izbiri, seveda pa samo znotraj svojega sloja.

Najpomembnejše vprašanje glede premoženjskih odnosov v zakonski zvezi je bilo vprašanje dote, saj je bila dota osnova za gospodarsko varnost nove družine. Dota je bila tako po statutarnem kot po cerkvenem pravu obvezna pri sklepanju zakona. Vendar pa ženi ni prinesla nobene neodvisnosti, saj je z doto razpolagal njen soprog oziroma tast. Žena je lahko razpolagala samo s četrtino svoje dote in še to le v oporoki. Visoke dote in njihova neustavljiva rast so predstavljale zelo velik problem za družine. Bogataši in tudi mestne skupnosti so darovale denar za dote revnih deklet, da bi s tem preprečili odhod deklet v samostane.

O osebnih odnosih v družini lahko govorimo samo na podlagi dostopnih virov, ki pa so spet pretežno pravne narave. Zaradi tega jih ne moremo natančneje spoznati. Zagotovo pa je, da so ti odnosi temeljili v prvi vrsti na avtoriteti moža oziroma očeta. Oče je imel v družini največjo moč in zaradi tega tudi največ osebne svobode. Imel je pravico poročati mladoletne otroke, jih pošiljati v samostane in jih kaznovati po svoji volji. Istočasno je neomejeno razpolagal z družinskim premoženjem. Po drugi strani pa je odnos med materjo in majhnimi otroci predstavljal središče čustvenega življenja v družini. V višjih družbenih slojih so poleg mater za otroke skrbele tudi varuške in dojilje. Hčere so ostale pod materinim okriljem do poroke, medtem ko so sinovi, ko so dosegli starost petih let, prišli pod nadzor očeta in šole. Z življenjem otrok v družini so povezani tudi problemi umrljivosti, splavov in detomorov, zapuščenih otrok, izobrazbe in vzgoje, delovnih sposobnosti, porok in še specifični problem nezakonskih otrok, ki je v knjigi zelo podrobno analiziran.

Posebej je potrebno poudariti vlogo žensk, ki so bile glavne nosilke čustvenih stikov v družini. Ženske, še posebej tiste iz višjih družbenih slojev, so bile v glavnem omejene na življenje znotraj gospodinjstva. Vloga žensk je prišla potemtakem najbolj do izraza znotraj štirih sten, ki so krojile človeško življenje od rojstva do smrti, zato lahko brez zadržkov rečemo, da so bile one gospodarice tega življenjskega ciklusa. Kadar so družinske in zakonite možnosti dopuščale, so ženske poskušale – vsaj neposredno – sodelovati v družinskem poslu. Te aktivnosti so bile veliko bolj odprte za ženske iz nižjih družbenih slojev.

Raziskave o družbeni vlogi družin so pokazale, da je v poznosrednjeveških mestih Dalmacije med družinami in mestno skupnostjo obstajala svojevrstna delitev in obojestransko dopolnjevanje nalog. Družina je bila temeljni kamen, na katerem so srednjeveška dalmatinska mesta gradila svojo avtonomijo in družbeno strukturo. Predvsem osnovna gospodarska in politična funkcija je družino zaznamovala v tej meri, da je imela vedno javno vlogo in se ni nikoli umaknila v privatno sfero. Družina in mesto sta se medsebojno podpirala v izvajanju pritiska nad posameznikom. Kot dve najpomembnejši družbeni skupnosti pa sta uspeli ustvariti ravnotežje interesov in pooblastil ter s tem omogočili razvoj in napredek družbe v celoti. Skratka, družina je bila pomemben faktor pri uresničevanju reda in družbene stabilnosti v dalmatinskih srednjeveških mestnih skupnostih.

Na koncu knjige sta, poleg zelo obsežnega pregleda literature in virov, dodana še povzetka v nemškem in angleškem jeziku.

Mojca Kovačič

Christine de Pizan, **Knjiga o mestu dam**. Ljubljana : Delta, 1999. 339 strani.

Dolgo časa so problem izvora feminizma povezovali z obdobjem razsvetljenstva, z Olympe de Gouges v Franciji in Mary Wollstonecraft v Angliji. V sodobnih feminističnih razpravah pa sega ta problem izvora mnogo dlje nazaj v preteklost, namreč v čas poznega srednjega veka. Natančneje, v leto 1405, ko je Christine de Pizan napisala svojo *Knjigo o mestu dam*.

To delo pa ni niti njeno prvo niti edino, ki sodi na področje zagovora pravic žensk. Idejo, da je treba ženske zaščititi pred zmotami mišljenja, je prvič zapisala leta 1339 v *Pismu bogu ljubezni*, pozneje pa se je z njo ukvarjala v *Pismih o Romanu o Roži* in *Zgodbi o Roži*. Za najpomembnejše pa danes velja